

УДК 81'373.612.2:811.111'42

ВІКТОРІЯ КРАВЧЕНКО

(Полтава)

АНТРОПОМОРФНА МЕТАФОРИКА В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються антропоморфні метафори в англійському політичному дискурсі. Мета дослідження полягає у вивченні того, як політичні метафори представляють концепт ЄВРОПА в цьому типі дискурсу. За методологічну базу дослідження взято теорію концептуальної метафори Дж. Лакоффа й М. Джонсона. Проведений аналіз дозволив виокремити деякі семантичні особливості концепта ЄВРОПА. Фізичні, ментальні та соціальні аспекти людини складають особливість метафоричної моделі ЄВРОПА Є ЛЮДИНА. Було з'ясовано, що в значній кількості цих метафор представлена ідея концептуальної єдності. Зроблено загальний висновок про те, що метафора персоніфікації є важливим засобом створення нової ідеології європейської інтеграції, котра формується всередині ЄС.

Ключові слова: концептуальна метафора, метамодель, персоніфікація, антропоморфна метафора, англomовний політичний дискурс.

Лінгвісти вважають, що метафора допомагає зрозуміти світ, вони говорять про метафору як про засіб оформлення реальності. І справді, метафора – потужний засіб пізнання [7, с. 105], коли нове поняття розкривається шляхом зіставлення його зі старим, уже відомим.

У когнітивній лінгвістиці метафора розглядається як «головний засіб нашої концептуальної системи», за допомогою якого ми розуміємо один тип об'єктів у термінах іншого типу [10, с. 70]. Метафора становить важливий механізм, за допомогою якого формуються та сприймаються абстрактні концепти. Вивчення цих концептів за допомогою метафори дає перспективу для їхнього розуміння [5, с. 75]. Функція метафори полягає в категоризації ще не структурованого концепту, що сприймається як досить абстрактна сутність, яка погано піддається раціональному осмисленню [2, с. 185].

Концептуальні метафори забезпечують можливість осмислення недискретних феноменів (праці, інфляції, політики й т.ін.) у термінах дискретних сутностей або речовин [14, с. 46 і далі]. Відповідно до теорії концептуальної метафори перенесенню піддається не ізольована назва (із властивим їй прямим номінативним значенням), а цілісна концептуальна структура (схема, фрейм, модель, сценарій), що активується певним словом (фокусом метафори) у свідомості носія мови завдяки конвенційному зв'язку цього слова із цією концептуальною структурою. Отже, у когнітивній семантиці метафору розуміють як перенесення когнітивної структури, що прототипово пов'язана з певним мовним вираженням, із тієї змістовної сфери, до якої вона спочатку належала, до іншої сфери. Відбувається проекція однієї концептуальної сфери на іншу, своєрідна експансія концептів сфери-джерела, унаслідок якої йде захоплення й освоєння ними нової сфери – сфери-мети. Таким чином, за допомогою концептуальної метафори створюються нові концепти для позначення непередметної дійсності. Таку метафору можна

вважати гіпотетико-когнітивною моделлю, маючи на увазі її основну функцію – створення нових понять [8, с. 193].

Це дослідження є спробою виявити шляхом когнітивного аналізу те, як концептуально репрезентується ідея нової, об'єднаної Європи в ідеології Європейського Союзу, яка формується за допомогою політичного дискурсу. Зважаючи на особливу роль, яку в цій репрезентації відіграють політичні метафори, ми розглядаємо саме цей аспект. За мету ми поставили виявлення семантичних особливостей базових метафоричних моделей політичного євроінтеграційного дискурсу, антропоморфних метафор безпосередньо та їхню інтерпретацію.

Вивчення набору метафоричних моделей, у термінах яких концепт ЄВРОПА описується в дискурсі європейської інтеграції, дозволяє виявити імпліцитні загальні характеристики ставлення авторів досліджуваного дискурсу до дійсності, до соціальних та культурних феноменів.

Людина моделює політичну реальність, використовуючи метафори-персоніфікації, які є поширеним типом політичних метафор, за допомогою яких суспільство, нація або держава постають в образі окремої особи, що має притаманні лише їй риси та індивідуальні людські якості. Метафору-персоніфікацію в теорії метафори розглядають як базисну і вважають такою, що лежить в основі способів розуміння людиною навколишнього світу [4, с. 155; 6, с. 35].

Можна виділити типові метафоричні моделі політичного євроінтеграційного дискурсу. У цьому дослідженні вирізняємо, слідом за І. О. Філатенко [9, с. 6–7], найбільш уживану метамодель, сигніфікативні дескриптори якої складає сфера ОСОБА, також сфери-джерела, що входять до складу цієї метамоделі: сфера ТІЛЕСНИЙ СУБ'ЄКТ, сфера МЕНТАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ, сфера СОЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ.

Політичні суб'єкти *думають, ухвалюють рішення, говорять або мовчать, ставлять свої вимоги, воюють, одружуються або розлучаються, хворіють, помирають*. Персоніфікація і політично, і когнітивно продуктивна [3, с. 115–116].

Коли людина співвідносить світ із самою собою, це дозволяє їй краще зрозуміти його. Тому саме за допомогою метафор-персоніфікацій описується та розуміється зовнішня та внутрішня політика різних країн. Цей тип метафор «відбиває конкретний спосіб сприйняття й розуміння політичних подій» і, як відзначає Г. М. Яворська, впливає на «характер відповідних рішень і дій, на засоби ведення політичного діалогу» [13, с. 68].

Персоніфікація політичних суб'єктів будь-якого рівня – починаючи від держав та державних утворень і закінчуючи дрібними політичними угрупованнями – відбувається за кількома основними параметрами, згідно з аспектами репрезентації людини-особи в мові. Як свого часу писала Н. Д. Арутюнова [1, с. 147–149, 246–257; пор.: 12, с. 11–13], людина представлена в мові у трьох основних вимірах – фізичному, психічному й соціальному. Відповідно до цього можна виокремити основні сфери реалізації політичних метафор розглядуваного типу: фізичну, у межах якої політичний суб'єкт набуває тілесних ознак організму людини, психічну, у якій акцентується його здатність думати та переживати, і соціальну, де на перший план виходять суспільні зв'язки.

У межах нашого матеріалу метафора-персоніфікація передбачає осмислення неістоти як істоти, неживого як живого, предмета як особи. Концепт ЄВРОПА представлений за допомогою цієї метафоричної моделі як ОСОБА. ОСОБА, у свою чергу,

має три основні виміри (сфери): вона постає як ТІЛЕСНИЙ СУБ'ЄКТ, МЕНТАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ, СОЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ.

Країни Європи або сам ЄС представлені в досліджуваному дискурсі у вигляді організму, що має тіло, наприклад: «*The EU has been a body of the political elite*» [17]. Метафора ТІЛО Є СОЦІАЛЬНЕ ЦІЛЕ взагалі характерна для європейських мов, пор.: фр. *le corps sociale*, укр. *суспільний організм*. В англійській мові цей метафоричний перенос представлений у системі значень лексеми *body*: «тіло», «суспільний орган», «юридична особа». У свою чергу, тіло має певні частини, які також використовуються в моделях метафоричної персоніфікації, – живіт, плечі, спину, хребет та ін. Так, у прикладі «...*a Europe looking back over its shoulder at the past*» [19] для метафоричного перенесення ключовим є пов'язання того, що знаходиться позаду (спина, а також плечі), з минулим. У наступному контексті йдеться про забезпечення цілісності європейської економіки, у зв'язку з чим згадується хребет – «*the economic spine of Europe*» [15]. Цитований приклад репрезентує прототипову функцію хребта, яка полягає в тому, щоб бути опорою тіла та зберігати його цілісність. Слід відзначити, що цей випадок лише опосередковано належить до метафоричної моделі ЄВРОПА Є ОСОБА, оскільки метафора фізичного тіла застосовується тут не стільки до Європи, скільки до європейської економіки.

Наявність обличчя (*face*) постає як необхідна ознака індивідуальності. При цьому метафоричне політичне обличчя, на відміну від фізичного, не надається від народження, воно створюється внаслідок потреби, що усвідомлена в процесі обговорення сутності ЄС – «*We are all ready to discuss the need to give the European Union a face*» [15].

Загалом назви частин тіла використовуються для створення широкого спектра метафоричних значень, однак у політичному дискурсі реалізується лише частина з них. Наведені приклади показують, що функції, які виконують назви частин тіла в політичному дискурсі з питань євроінтеграції, визначаються не анатомо-фізіологічними, а соціокультурними характеристиками суб'єктів євроінтеграційної політики, що зрештою зумовлюють коло можливостей для передачі метафоричних смислів.

Слід згадати також про можливість приписування метафоричному тілесному суб'єктові певних фізіологічних потреб. Однією з таких ознак є наявність апетиту (бажання поглинати їжу). У розгляданому дискурсі є приклад того, що ЄС має «апетит», який неможливо вгамувати: «*EU has a voracious appetite*» [19].

До цієї ж сфери тілесного суб'єкта можна віднести вживання, у яких йдеться про народження та вікові характеристики. У розглядуваному дискурсі ЄВРОПА представлена в персоніфікованому вигляді, показана як жива людина, що народжується, наприклад «*A new Europe is born*» [18], а європейське громадянство перебуває в ранньому дитинстві – «*While Europe may be a reality, European citizenship is still in its infancy*» [17]. Таким чином створюється образ нового суспільства, яке починає своє повноцінне існування в новій ролі. Тому цей останній випадок можна розглядати як перехідний між тілесною та соціальною метафоричними сферами.

У ролі МЕНТАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ЄВРОПА наділяється здатністю виконувати основні психічні функції – думати, відчувати, бажати.

ЄВРОПА виступає в ролі живої істоти, яка наділена людськими якостями характеру та здатністю до психологічних проявів: *lazy, idle, not tolerant, generous, proud*. Політичні суб'єкти євроінтеграційного дискурсу мають людську логіку дій. У досліджуваному дискурсі серед ментальних функцій, притаманних політичним суб'єктам, превалює

інтелектуальна психічна реакція: *thought – something that you think of, remember, or realize; idea* [21, p. 1504]. Ці думки передбачають наявність плану, мети, задуму щодо певного перебігу подій, наприклад: *«Europe collectively was prepared to agree a target for integration»* [19]; *«The Union must consider what role it can play in writing the ground rules»* [17].

Загалом «думки Європи» пов'язані з ідеєю інтеграції й поступово переходять у наміри й бажання, наприклад: *«Europe sought to impose its ideas on the rest of the world»* [17]. Але прагнення Європи стримують зовнішні фактори, наприклад: *«Even if Europe were much more willing to be generous, the task of modernizing the economies of Eastern Europe would be difficult as well as expensive»* [15].

У суб'єктів євроінтеграційного дискурсу спостерігаються змішані відчуття. Це може бути гордість за те, що певні європейські країни є членами такого політико-економічного утворення, як ЄС, наприклад: *«To full EU membership is a huge achievement of which Europe and Britain can be proud»* [19]. Водночас вони здатні відчувати страх. У досліджуваному дискурсі ЄС відчуває страх перед Туреччиною з її розміром і вагою (впливом), наприклад: *«Turkish Deputy Premier Bulent Ecevit has said the EU wants to exclude Turkey because it fears Turkey's size and influence it could have as the largest group within the European Parliament»* [20]. Відчуття занепокоєння серед країн-членів, які посідають не головне місце в ЄС, виникає у зв'язку з розподілом влади у ЄС – *«Smaller member states are worried about the idea of a permanent EU President»* [15]. Наведені приклади ілюструють зміст ідеології, яка пов'язана з ідеєю єдності європейських країн та сприяє вступу нових країн-членів до ЄС. Тому загалом, на рівні почуттів, превалюють об'єднавчі емоції, готовність до порозуміння тощо.

Як СОЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ЄВРОПА має відповідні відносини з іншими політичними суб'єктами.

У досліджуваному дискурсі образ Європи представлений концептуально позитивно: партнер, посередник, служитель. Цей суб'єкт орієнтований на дружні, партнерські стосунки з іншими суб'єктами політики. Партнерство передбачає дотримування певних домовленостей. Крім того, це партнерство між суб'єктами євроінтеграційної політики відбувається на дружньому рівні. Тобто спостерігаємо рівноправні відносини між метафоричними особами, які не можуть стати ворогами чи суперниками, наприклад: *«Europe is a partner of the US – not its «servant or its rival»»* [18]; *«Europe is the friend and partner of America, not its rival»* [19].

ЄС також виступає в ролі посередника (mediator), мета якого – допомогти дійти згоди країнам, між якими існує непорозуміння. Наприклад, ця цитата показує, що ЄС сприймається як посередник: *«The European Union is increasingly called upon to act as a mediator»* [17].

Позитивному сприйняттю Європи сприяє образ служителя, а не господаря народу: *«A Europe that is truly the servant of the people, never their master»* [16].

Особлива роль у реалізації концепту ЄВРОПА за допомогою метафор із соціальної сфери належить метафорі родинних зв'язків. У метафоричній моделі ЄВРОПА Є РОДИНА європейські країни постають у персоніфікованому вигляді, наприклад: *«The European family of democratic nations»* [16]; *«Bosnia is entering the European family of states and drawing closer into the process of European integration»* [16]. Метафорична модель ПОЛІТИЧНИЙ СУБ'ЄКТ Є РОДИНА представляє відносини між державою та громадянами, між лідером країни та народом, між регіонами та іншими суб'єктами політичної діяльності. Ці відносини можуть концептуально репрезентуватися як

стосунки в родині, члени якої відчують кровний зв'язок між собою, де молодші повинні виявляти повагу до старших, а голова родини може за необхідності й покарати нерозумного. Водночас у будь-якій сім'ї можуть виникати суперечки, з'являтися взаємні образи та непорозуміння, боротьба за лідерство, наприклад: «*France aspires to lead Europe, that Germany has for some years been asserting its own claim to a sort of primacy in Europe*» [16]. Взаємини в родині регулюються не стільки законами, скільки традиційними уявленнями про те, як повинні поводитися родичі в тих чи тих ситуаціях [11, с. 125]. Усі члени сім'ї – це «свої», які всі разом протистоять «чужим», наприклад: «*The integration of new member states unfamiliar to many EU citizens might reinforce the desire to keep others out*» [19].

Метафору ЄВРОПА Є РОДИНА доповнює метафорична модель ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДІМ («*common European home*»). У євроінтеграційному політичному дискурсі образ європейського дому посідає одне з провідних місць, наприклад: «*The members of the common European home should share common ideals and values. They should all have common aspirations and objectives for the future of Europe*» [16].

Крім кровних родинних стосунків, існують й інші, як-от шлюб (marriage). Цей вид стосунків в аналізованому матеріалі має раціональний характер, наприклад: «*EU membership as marriage of convenience, not love*» [17]. Загалом для цього виду дискурсу характерним є переважання раціональних ментальних дій. Метафора ШЛЮБ ІЗ РОЗРАХУНКУ є основною, коли в євроінтеграційному політичному дискурсі йдеться про ШЛЮБ.

Перед країнами Європи в межах розглядуваної метафоричної логіки постала й проблема любовних стосунків. За тлумачним словником, дефініція *love affair (relationship)* має таке значення: «*a secret sexual relationship between two people, when at least one of them is married to someone else*» [21, р. 21]. Країни ЄС перебувають у досить складних стосунках, коли шлюб не заважає романам з іншими партнерами, наприклад: «*The regions would appreciate the marriage with beautiful Europe but that it should not lack love affairs with others*» [17].

Водночас любовні стосунки (love affairs) можуть порушувати баланс тих відносин, які вже склалися між країнами Європи. На політичній арені з'являються незвичні любовні романи: між трьома великими державами – Великою Британією, Німеччиною та Францією – розгораються справжні пристрасті, наприклад: «*Europe's unresolved love triangle. Britain, France and Germany – are wooing each other for support. Britain sides with Germany, and it still very much wants to play its part in the trio*» [18]. Великій Британії закидають також брак любові до Європи: «*In the time-scale Blair is thinking of, Britain will not love Europe*» [16]. Але взаємні любовні почуття приписуються лише тим країнам, які є лідерами у європейській спільноті. Слід зазначити, що ми спостерігаємо перетинання двох метафоричних сфер: ментальної (психологічної) і соціальної.

Таким чином, метафори-персоніфікації є важливим засобом створення нової євроінтеграційної ідеології, яка формується всередині ЄС. Значна кількість цих метафор репрезентує ідею єдності. Метафорична особа ЄВРОПА на фізичному рівні представлена як єдиний організм. На соціальному рівні ця ідея репрезентована за допомогою таких концептуальних складників, як єдина родина, партнерство, дружба. На рівні почуттів ментальні суб'єкти, ЄВРОПА та ЄС, також виявляють об'єднувальні емоції, готовність погоджуватися, проте превалюють тут не емоції, а раціональні ментальні дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл (логико-семантические проблемы) / Н. Д. Арутюнова. – 2-е изд. – Москва : Едиториал УРСС, 2002. – 383 с.
2. Баранов А. Н. Очерк когнитивной теории метафоры / А. Н. Баранов // Русская политическая метафора : материалы к словарю / А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. – Москва : Ин-т русского языка АН СССР, 1991. – С. 184–193.
3. Баранов А. Н. Политический дискурс: прощание с ритуалом? / А. Н. Баранов // Человек. – 1997. – № 6. – С. 108–117.
4. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры / под общ. ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной. – Москва : Прогресс, 1990. – С. 153–172.
5. Ивашенко О. В. Когнитивная метафора в формировании абстрактных концептов / О. В. Ивашенко // Материалы второй междунар. школы-семинара по когнитивной лингвистике «Когнитивная семантика». – Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та имени Г. Р. Державина, 2000. – Ч. 2. – С. 74–75.
6. Кассирер Э. Сила метафоры / Э. Кассирер // Теория метафоры / Э. Кассирер ; [под общ. ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной]. – Москва : Прогресс, 1990. – С. 33–43.
7. Маслова В. А. Филологический анализ поэтического текста / В. А. Маслова. – Минск : БРФФИ, 1999. – 208 с.
8. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира / Б. А. Серебrenников, Е. С. Кубрякова, В. М. Поставалова и др. – Москва : Наука, 1988. – 216 с.
9. Філатенко І. О. Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / І. О. Філатенко. – Київ, 2003. – 20 с.
10. Ченки А. Современные когнитивные подходы к семантике: сходства и различия в теориях и целях / А. Ченки // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 68–77.
11. Чудинова И. М. Идеология и политика / И. М. Чудинова // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 4. – С. 122–134.
12. Яворская Г. М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии / Г. М. Яворская. – Киев : Наук. думка, 1992. – 112 с.
13. Яворская Г. М. О концепте «ДОМ» в украинском языке / Г. М. Яворская // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура : сб. ст. – Москва : Языки славянской культуры, 2004. – С. 716–728.
14. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
15. The Blue Banana [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://groups.google.com/groups?hl=ru&ir=&ie=UTF8&group=alt.politics.europe.mis> (дата звернення: 22.01.2012). – Назва з екрана.
16. Bosnia and Herzegovina «On its Way Dayton to Europe» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/T/e/Communication_and_Research/Press/News/2002/20020122_bosnia.asp#TopOfPage/ (дата звернення: 22.01.2012). – Назва з екрана.
17. Cameron R. European Union Now Means «Us» Not «Them» [Електронний ресурс] / Rob Cameron. – Режим доступу : <http://www.radio.cz/en/issue/427225/> (дата звернення: 10.01.2017). – Назва з екрана.
18. Chirac Sparks «New Europe» ire [Електронний ресурс]. – Washington : BBC News Online. – Режим доступу : <http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/33718.stm>. (дата звернення: 18.02.2013). – Назва з екрана.
19. Dick L. Yes to Europe – because life's better there [Електронний ресурс] / Dick Leonard, Mark Leonard. – Режим доступу : <http://www.observer.co.uk/europe/story/0,11363,614645,00.html/> (дата звернення: 02.12.2011). – Назва з екрана.
20. Deputy Premier Says Europe Fears Turkey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poptel.org.uk/aries/euroctzen/archive/msg00265.html/> (дата звернення: 17.01.2017). – Назва з екрана.
21. Longman Dictionary of Contemporary English. – Barcelona : Longman, 2000. – 1668 p.

Victoria Kravchenko

ANTHROPOMORPHIC METAPHOR IN MODERN POLITICAL DISCOURSE ENGLISH

The article deals with the anthropomorphic metaphors in English political discourse. The aim of the study is to examine how political metaphors represent the concept EUROPE in this discourse. Such a research is carried out with the help of G. Lakoff and M. Johnson conceptual metaphor theory. This article reports the results of not explicate meanings in studied texts. The analysis allowed to reveal some semantic features of the concept of Europe. PHYSICAL, MENTAL and SOCIAL dimensions of a PERSON constitute the peculiarity of metaphorical model EUROPE IS A PERSON. A significant number of these metaphors presented the idea of concept unity were revealed. The general conclusion was made that the personification metaphor is an important means of creating a new ideology of European integration, which is formed inside the EU. The article is of great help to cognitive study of political discourse. This may be of particular relevance in research of the types of metaphorical models in political discourse.

Key words: *conceptual metaphor, metamodel, personification, anthropomorphic metaphor, English political discourse.*

Одержано 26.01.2017 р.